

Vriendschapsrelaties van dove en slechthorende adolescenten

Fabienne Piso, Harry Knoors en Mathijs Vervloed

Positieve ervaringen met het aangaan van sociale relaties en hechte vriendschappen zijn van groot belang voor de sociaal-emotionele ontwikkeling en de cognitieve ontwikkeling van kinderen (Rubin, Bukowski & Parker, 1998; Sullivan, 1953). Ervaringen met leeftijdsgenoten vormen een belangrijke ontwikkelingscontext voor kinderen en jongeren. In deze context verwerven ze veel vaardigheden en houdingsaspecten. Relaties met leeftijdsgenoten zijn ook een bron van steun; ze dragen bij aan de persoonlijke ontwikkeling (Adler & Furman, 1988). Bovendien dragen deze relaties bij aan het vermogen om zich aan te passen. Vriendschap is één vorm van deze relaties tussen leeftijdsgenoten.

Vriendschap is een dyadische relatie. Een eerste essentieel element van vriendschap is de wederkerigheid van affectie (Rubin, Bukowski & Parker, 1998). Aan de basis van vriendschap ligt voorts de wederzijdse afhankelijkheid van individuen. Het gedrag van vrienden in een vriendenpaar wordt bepaald en beïnvloed door het gedrag van de ander. Het is de aard van deze onderlinge afhankelijkheidsrelatie die vriendschap van andere sociale relaties onderscheidt (Hays, 1988). De wederzijdse afhankelijkheid is niet instrumenteel, maar juist van een sociaal-emotionele aard. Dit betekent dat vrienden bevrediging vinden in de interacties tussen hen zelf in de vorm van kameraadschap, van stimulering, van bij elkaar horen. Vooral het ontlenen van plezier aan elkaars nabijheid wordt gezien als een kernaspect van vriendschap. Tot slot is de vrijwilligheid van de relatie ook een kernelement van vriendschap (Hartup, 1975).

Vriendschappen kunnen kwalitatief van elkaar verschillen. Kwalitatief hoogwaardige vriendschappen impliceren dat iemand zichzelf ten opzichte van vrienden volledig bloot kan geven, dat er een hoge mate van vertrouwelijkheid is en dat er veel emotionele steun is. Naarmate een vriendschap hechter wordt, vormt die meer een bron van steun voor de vrienden (Hartup, 1975; Furman, 1996).

Sullivan (1953) geeft aan dat als kinderen zich ontwikkelen tot jongeren er een verandering plaatsvindt in hun onderlinge relaties, namelijk van een organisatie als een groep vrienden naar een organisatie in termen van tweetallen. Kinderen ontwikkelen wat wel genoemd wordt "chumchips": hechte, wederkerige relaties tussen meerdere kinderen van hetzelfde geslacht. Deze chumchips verschillen sterk van de hiërarchische relaties tussen kind en ouders. Chumchips zorgen voor de eerste werkelijk inter-persoonlijke ervaringen van kinderen, gebaseerd op wederkerigheid en gelijkwaardigheid in interactie. Het ervaren van intimiteit met en acceptatie door hechte vrienden gedurende de kindertijd is essentieel voor het ontwikkelen van een gevoel van eigenwaarde en welzijn. Ook draagt vriendschap bij aan de ontwikkeling van inter-persoonlijke vaardigheden,

waaronder het kunnen aanvoelen van de gevoelens en de zorgen van anderen en het daarover tegelijkertijd ook zorgen kunnen maken. Vriendschap leidt tot gevoelens van geluk en voorkomt eenzaamheid. Deze functies van vriendschap vormen emotionele bronnen. Vriendschap stimuleert daarnaast ook de cognitieve ontwikkeling door aanmoediging, sociale vergelijking en informatieoverdracht (Hays, 1988).

Iedere vorm van vriendschap vervult unieke complementaire behoeften. De relatie met ouders is van een andere orde dan vriendschap met leeftijdsgenoten. Jongeren zien hun beste vrienden als degenen die hun het beste begrijpen en met wie ze intieme, vertrouwelijke informatie kunnen delen. Als het echter om advies gaat in gecompliceerde levenssituaties dan wenden zij zich veelal tot hun ouders. Hoewel het er niet op lijkt dat vriendschappen een vervanging vormen voor de ouder-kindhechting, vormen ze wel een belangrijke bron van emotionele steun (Kon & Losenkov, 1978).

Vriendschappen van dove en slechthorende kinderen en jongeren

Onderzoek naar vriendschappen van dove en ernstig slechthorende kinderen en jongeren is niet vaak uitgevoerd. Het onderzoek tot nu toe heeft zich vooral gericht op vriendschapsrelaties met horende leeftijdsgenoten. Uit de enkele studies, die bekend zijn, blijkt, dat het aangaan van sociale relaties en vriendschappen voor dove en slechthorende kinderen en jongeren niet altijd even eenvoudig is. Zo hebben Antia en Kreimeyer (2002) gevonden dat dove en slechthorende kinderen minder frequent interacties hebben met horende leeftijdsgenootjes. Ze besteden ook minder tijd in interactie en de uitwisselingen zijn van kortere duur. Het is niet het gehoorverlies zelf dat sociale relaties tussen dove en horende leeftijdsgenootjes beïnvloedt, maar de taalvaardigheid van dove kinderen. Niet gebruik maken van dezelfde manier van communicatie maakt interactie tussen dove en horende kinderen lastig.

Bekendheid tussen beide groepen kinderen kan er voor zorgen dat communicatieve drempels overwonnen worden (Lederberg, Ryan & Robbins, 1986). Immers, dove en slechthorende kinderen zijn net zo geïnteresseerd in interactie als hun horende leeftijdsgenootjes. Sommige dove en slechthorende kinderen hebben moeite met positieve sociale interacties, omdat zij een minder grote vaardigheid hebben in het inleven in communicatiepartners. Dit kan ertoe leiden dat er op inadequate wijze communicatief gereageerd wordt. Problemen met de interpretatie van communicatieve uitingen en met de uitleg van emoties in gesproken taal kunnen ook hinderpalen vormen bij de sociale interactie. Onderzoek van Rachford en Furth (1986) binnen residentiële scholen liet zien dat dove kinderen en jongeren in vergelijking met horende leeftijdsgenootjes minder begrip hebben van vriendschapsregels, zoals hoe mensen bevriend met elkaar kunnen raken en hoe vriendschappen in stand worden gehouden. In algemene zin lijkt het sociaal begrip bij veel dove kinderen en jongeren minder goed

ontwikkeld. Als dove kinderen en adolescenten gevraagd wordt waar vrienden zoal over praten, geven dove kinderen en jongeren in vergelijking met horende leeftijdsgenoten vaker als reactie onderwerpen die buiten de persoonlijke levenssfeer liggen. Dove kinderen en jongeren bespreken persoonlijke zaken eerder met ouders dan met leeftijdsgenoten, een patroon dat omgekeerd is voor horende adolescenten. Rachford en Furth (1986) laten ook zien dat dove en slechthorende jongeren meer moeite hebben om hun persoonlijke gevoelens en zorgen te delen dan horende leeftijdsgenoten. Een mogelijk gevolg hiervan zou kunnen zijn dat intimiteit in vriendschappen tussen dove en slechthorende adolescenten langzamer op gang komt dan bij vriendschappen van horende jongeren. Ook het begrip van regels die gebonden zijn aan sociale relaties, waaronder vriendschappen, lijkt minder ontwikkeld bij dove en slechthorende jongeren. De verwachting is daarom dat dove en slechthorende jongeren minder positieve interacties met leeftijdsgenoten ervaren dan horende jongeren. Dit kan ertoe leiden dat er zich minder vriendschappen ontwikkelen. Het aangaan van vriendschappen met normaal horende leeftijdsgenoten, iets dat zou moeten ontstaan als dove en slechthorende kinderen in het regulier onderwijs geplaatst zijn, verloopt waarschijnlijk soms moeizaam. Uitsluiting door horende leeftijdsgenootjes kan voorkomen (Antia & Kreimeyer, 2002), al laat Nederlands onderzoek zien dat bij goed doordachte plaatsing van dove kinderen in het regulier onderwijs dit niet noodzakelijkerwijs het geval hoeft te zijn (Wauters & Knoors 2007; De Klerk, Hermans, Knoors & Wauters, in voorbereiding). Zoals eerder gesteld zijn vriendschapsrelaties van dove en slechthorende jongeren weinig onderzocht. Onderzoek naar deze relaties bij slechtziende en blinde adolescenten (Kef, 1999) laat zien dat deze jongeren meer volwassenen tot hun sociaal netwerk rekenen dan goedziende jongeren. Het zou erop kunnen duiden dat bij slechtziende en blinde jongeren volwassenen gedeeltelijk de rol overnemen van leeftijdsgenoten. Een mogelijke verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat volwassenen beter in staat zijn de effecten van visuele beperkingen in te schatten en dat ze beter in staat zijn om steun te leveren. De vraag is nu of ook slechthorendheid en doofheid tot dezelfde effecten leiden. Hebben dove en slechthorende jongeren meer volwassenen in sociaal netwerk en ervaren zij de relatie met volwassenen als kwalitatief beter dan die met leeftijdsgenoten? Om dit te onderzoeken zijn de vriendschapsrelaties van dove en slechthorende leerlingen in vergelijking met die van horende leeftijdsgenoten bestudeerd. Daarbij zijn twee hypothesen getoetst.

Methode

Participanten

Aan het onderzoek werd deelgenomen door twee groepen leerlingen, elk bestaande uit 12 jongeren, in leeftijd variërend van 13 tot 19 jaar. Eén groep omvatte dove en

slechthorende jongeren, de andere (de referentiegroep) goedhorende jongeren. Iedere dove en slechthorende jongere was gematcht met een goedhorende jongere op basis van geslacht en leeftijd.

// hier ongeveer tabel 1//

In de groep met dove en slechthorende jongeren (zie tabel 1) hadden er zeven een gehoorverlies groter dan 90 dB, twee een gehoorverlies tussen de 60 en 90 dB en één een gehoorverlies van rond de 30 dB. Het gehoorverlies van twee jongeren was onbekend. Zelf beschouwen slechts twee jongeren zich als doof, zes als slechthorend en vier als ernstig slechthorend. Alle betrokken dove en slechthorende jongeren gebruiken gesproken taal als hun belangrijkste wijze van communicatie. Drie van hen hebben ook enige vaardigheid in de Nederlandse Gebarentaal en gebruiken deze taal in contacten met dove personen. Alle deelnemers verklaarden geen problemen te ervaren in de communicatie met ouders, broers of zussen of andere familieleden. Acht deelnemers verklaarden af en toe en vier deelnemers verklaarden regelmatig problemen te ervaren in de communicatie met goedhorende mensen die zij niet kenden. Alle dove en slechthorende jongeren hebben horende ouders op een na. Zijn ouders zijn slechthorend. Zes van de dove en slechthorende jongeren rekent minstens één andere dove of slechthorende persoon tot zijn sociale netwerk. Drie van de jongeren gaven aan een dove of slechthorende vriend te hebben.

Proefpersonen werden geworven door het sturen van brieven naar dove en slechthorende jongeren in regulier voortgezet onderwijs en via rechtstreekse benadering door ambulante begeleiders. Van de dove en slechthorende leerlingen, die uiteindelijk meededen, volgen zeven regulier voortgezet onderwijs, twee middelbaar of hoger beroepsonderwijs, twee een school voor voortgezet speciaal onderwijs en één speciaal onderwijs voor jongeren met leerproblemen. [Fabiënne, hoe ben je aan de leerlingen in het Voortgezet Speciaal Onderwijs gekomen? Is dat VSO dovenonderwijs?] De slechthorende en dove leerlingen wonen in een van de provincies in het zuiden van ons land, de horende leerlingen wonen allen in Noord-Brabant. Alle proefpersonen hebben de Nederlandse nationaliteit.

Onderzoeksinstrumenten

De omvang in kwaliteit van het sociale netwerk van de jongeren is onderzocht met de Social Network Map (Tracey & Whittaker, 1990). Dit instrument bevat vragen over leden van het sociale netwerk in acht domeinen: naaste familie, verdere familie, jongens of meisjes waarop men verliefd is, vrienden, bekenden op school of op het werk, bekenden in de vrije tijd, burens, hulpverleners en eventuele extra personen. Voor iedere domein wordt de vraag gesteld welke persoon een hechte relatie heeft met de ondervraagde. Als er meerdere personen worden genoemd, moet de meest belangrijke genoemd worden.

Daarnaast moet men de leeftijd van de persoon aangeven en ook of hij horend dan wel slechthorend of doof is.

Om inzicht te krijgen in de mate van persoonlijke en praktische ondersteuning werd het Social Network Grid (Tracy & Whittaker 1990; Buysse, 1997) gehanteerd. Over iedere persoon die in de Social Network Map genoemd wordt, wordt gevraagd wat de mate van praktisch, persoonlijk of emotionele steun is van de betreffende persoon. Dit moet op een 3-puntsschaal worden aangegeven. Daarnaast wordt de wederkerigheid van de steun gemeten. De tevredenheid over de ondersteuning wordt via 5-puntsschalen in kaart gebracht.

Via het Network of Relationships Inventory (Furman & Buhrmester, 1985) werd de kwaliteit van het relatienetwerk in beeld gebracht. De NRI bestaat uit 30 vragen waarmee 10 aspecten van relaties in kaart worden gebracht. Deze aspecten zijn gebaseerd op de theorie van Weiss (1974). Het gaat om aspecten als kameraadschap, conflict, instrumentele hulp, tegenstellingen, intimiteit, zorg, affectie, bewondering, relatieve macht en relatieve betrokkenheid. Deze aspecten werden in kaart gebracht voor de personen die genoemd zijn als belangrijkste in het sociale netwerk.

Het welbevinden van de proefpersonen werd gemeten via de Cantrill Scale (Cantrill, 1965) en de Loneliness Scale (De Jong-Gierveld & Kamphuis, 1985). De Cantrill Schaal meet geluk, de Loneliness Schaal gevoelens van eenzaamheid. Tot slot werd achtergrondinformatie van de dove en slechthorende proefpersonen in kaart gebracht met behulp van een vragenlijst ontleend aan De Graaf en Bijl (1998).

Procedure

Alle data werden verzameld in individuele interviews die met de gehorende jongeren gemiddeld 45 minuten duurden en met de dove of slechthorende jongeren 45 tot 60 minuten. Omdat de leerlingen die meededen allemaal een goede vaardigheid in het gesproken en geschreven Nederlands hebben, konden ze in deze taal geïnterviewd worden. Over het algemeen werden de items hardop voorgelezen door de interviewer en schreven de deelnemers de antwoorden op.

Data-analyse

De data werden geanalyseerd met paarsgewijze t-tests, omdat de deelnemers individueel gematcht zijn op leeftijd en geslacht. Een alfa (p) van 0.01 werd gekozen voor alle analyses om kanskapitalisatie bij het uitvoeren van meerdere vergelijkingen bij een groot aantal variabelen en een relatief gering aantal proefpersonen ($N=24$) te voorkomen.

Resultaten

// hier tabel 2 invoegen//

In tabel 2 staat het totale aantal mensen in sociale netwerken vermeld voor de dove en slechthorende en voor de goedgehoorde jongeren. De omvang van het sociale netwerk is voor de onderzochte dove en slechthorende jongeren goed vergelijkbaar met dat bij de horende leeftijdsgenoten. Alleen het aantal vrienden in deze netwerken verschilt significant. Dove en slechthorende jongeren hebben gemiddeld genomen minder vrienden dan hun goedgehoorde leeftijdsgenoten: 4.42 respectievelijk 7.75.

// hier tabel 3 invoegen//

Als het gaat om deelaspecten die de kwaliteit van sociale relaties bepalen (zie tabel 3), dan scoren de relaties met vrienden op zeven van de tien aspecten lager bij de dove en slechthorende jongeren dan bij de goedgehoorde leeftijdsgenoten. Bij relaties met anderen dan vrienden of ouders strekt deze lagere score zich tot acht deelaspecten uit. In relaties met ouders scoren de dove en slechthorende jongeren juist op zes deelaspecten hoger dan hun horende leeftijdsgenoten. Echter, veel van de verschillen zijn klein en de meeste kunnen ook op toeval berusten. Vier verschillen zijn statistisch significant. Zo wordt kameraadschap significant minder vaak benoemd door de dove en slechthorende jongeren. Ook conflicten in de relaties met ouders worden significant minder vaak benoemd door doven en slechthorenden. De dove en slechthorende jongeren geven significant vaker aan minder vaak macht en gezag te ervaren ten opzichte van andere personen. Tot slot werd betrouwbare betrokkenheid in vriendschappen werd minder benoemd door de dove en slechthorende leerlingen. Wat betreft intimiteit, instrumentele hulp, tegenstellingen, zorg voor bewondering en affectie, waren er geen significante verschillen.

// hier ongeveer tabel 4 plaatsen //

De gemiddelde kwaliteit van relaties werd berekend door alle kwaliteitscores (met uitzondering van relatieve macht) op te tellen en te middelen over het aantal relaties met vrienden, ouders en anderen. Hieruit blijkt dat de gemiddelde kwaliteit van relaties van de dove en slechthorende jongeren ten opzichte van hun horende leeftijdsgenoten niet verschilt met uitzondering van relaties met vrienden (zie tabel 4). Dove en slechthorende jongeren waarderen de kwaliteit van vriendschapsrelaties lager dan hun horende leeftijdsgenoten. Het verschil in score is bijna significant.

De mate van ondersteuning door belangrijke mensen in het sociale netwerk wordt niet anders ervaren door de dove en slechthorende deelnemers aan het onderzoek dan door de goedgehoorde referentiegroep. Afname van het Social Network Grid bracht geen wezenlijke verschillen aan het licht.

Om de gegevens met betrekking tot welbevinden te kunnen analyseren werden de betrokken leerlingen op basis van hun scores op de Happiness (Cantrill) en Loneliness schalen in drie groepen verdeeld: (1) hoge score op geluk, lage score op eenzaamheid, (2) lage score op geluk en hoge score op eenzaamheid en (3) hoog scorend dan wel laag scorend op beide schalen. Er blijkt geen significant verband te bestaan tussen plaatsing in een van de drie groepen (en dus in mate van welbevinden) en goed of slecht kunnen horen. Ook de relatie tussen kwaliteit van vriendschappen en welbevinden werd geëxploreerd. Ook hier bleek geen significant verband te bestaan tussen beide variabelen, noch voor de groep als geheel, noch voor de dove en slechthorende en de horende deelnemers afzonderlijk. Het psychisch welbevinden van de onderzochte leerlingen met kwalitatief minder sterke vriendschappen is niet minder dan dat van leerlingen met kwalitatief sterke vriendschappen. Het aantal deelnemers is echter te klein om hieraan verdergaande conclusies te verbinden.

Conclusie en discussie

De resultaten laten zien dat de vriendschappen van dove en slechthorende jongeren in kwalitatief opzicht minder goed zijn dan die van hun horende leeftijdsgenootjes. De resultaten ondersteunen derhalve de hypothese dat vriendschappen van dove en slechthorende jongeren met horende leeftijdsgenoten kwalitatief minder hecht zijn dan vriendschappen tussen goedgehoorde jongeren. Veel meer dove en slechthorende dan horende jongeren gaven aan dat ze graag meer vrienden in hun sociale netwerk zouden hebben. Dit duidt erop dat de jongeren zich zelf bewust zijn van een gemis aan vriendschappen in hun sociale netwerk.

De tweede hypothese, namelijk dat een minder grote kwaliteit van vriendschapsrelaties een negatief effect heeft op het welbevinden, moet vooralsnog verworpen worden. Immers, de resultaten laten zien dat ook als de kwaliteit van de vriendschappen gemiddeld genomen lager is, dit geen nadelige gevolgen heeft voor het welbevinden van de jongeren. Het is goed mogelijk dat dit welbevinden niet alleen beïnvloed wordt door de ervaren kwaliteit van vriendschappen met andere jongeren, maar ook door de kwaliteit van de relatie met ouders of andere volwassenen.

Het sociale netwerk van dove en slechthorende jongeren telt minder vrienden dan dat van de goedgehoorde adolescenten. Dit kan erop duiden dat het aangaan van vriendschappen met leeftijdsgenoten moeilijk is voor dove en slechthorende jongeren, zelfs (of misschien wel juist) als deze heel vaardig zijn in het gesproken Nederlands en overwegend het regulier voortgezet onderwijs bezoeken. Dove en slechthorende jongeren ervaren minder kameraadschap en minder betrokkenheid in vriendschapsrelaties. Het is mogelijk dat de afhankelijkheid van ouders, de verschillen met vooral goedgehoorde leeftijdsgenoten of de geografische afstand ten opzichte van

dove of horende leeftijdsgenoten hen hinderen om gezamenlijk met die leeftijdsgenoten activiteiten te ondernemen (Antia & Kreimeyer, 2002). Dat dove en slechthorende jongeren minder betrouwbare verbondenheid in vriendschappen ervaren zou kunnen komen door het feit dat hun vriendschappen in de kindertijd veel kwetsbaarder zijn. Ook negatieve ervaringen met interacties met horende kinderen kunnen een rol spelen (Lederberg, Rosenblatt, Vandell & Chapin, 1987; Stinson, Whitmire & Kluwin, 1996). In hun relaties met ouders ervaren dove en slechthorende jongeren significant minder problemen en conflicten dan hun goedgehoorde leeftijdsgenoten. Dit is een indicatie voor een hoge mate van afhankelijkheid ten opzichte van de ouders. Dit kan problematisch zijn. Deze afhankelijkheid kan de ontwikkeling van adolescenten hinderen, omdat het streven naar autonomie en het aangaan van conflicten gezien wordt als een belangrijke psychosociale mijlpaal in de adolescentie (Pardeck & Pardeck, 2003). Het feit dat minder conflicten en minder tegenstellingen ervaren worden kan betekenen dat het bewerkstelligen van autonomie moeilijker wordt. Een conflictvrije situatie wordt wel gezien als aanleiding geven tot angst voor separatie, angst voor exploratie en angst voor onafhankelijkheid in de adolescentie (Silverberg & Steinberg, 1987). Ook het feit dat dove en slechthorende jongeren minder overwicht hebben op andere personen duidt op een zekere disbalans in sociale relaties.

Het onderzoek heeft belangrijke informatie opgeleverd over de sociale relaties van dove en slechthorende jongeren in het regulier onderwijs. Echter, de omvang van de onderzoeksgroep was beperkt en dat maakt generalisatie van de resultaten naar de totale groep dove en slechthorende jongeren riskant. Bovendien deden aan het onderzoek geen gebarentaalvaardige jongeren mee, jongeren die veel contacten hadden met andere dove leeftijdsgenoten. Het onderzoek heeft zich vooral beperkt tot een hele specifieke groep, namelijk die dove en slechthorende jongeren die goed in gesproken taal kunnen communiceren en overwegend het regulier onderwijs bezoeken. Het feit dat deze jongeren in kwalitatief en kwantitatief opzicht minder vriendschappen ervaren en in sterkere mate afhankelijk zijn van hun ouders verdient aandacht van ouders en begeleiders. Deze aandacht dient gericht te zijn op het systematisch bevorderen van peer interacties tussen de dove en slechthorende en de goedgehoorde leeftijdsgenoten. Het bevorderen van contacten met andere dove en slechthorende jongeren kan eveneens een groter sociaal netwerk en kwalitatief betere vriendschappen bevorderen. Ook het bewerkstelligen van zelfstandigheid en zelfredzaamheid en derhalve van autonomie verdient systematisch aandacht. Tot slot wordt aanbevolen om dit onderzoek te repliceren onder een veel grotere groep dove en slechthorende adolescenten.

Over de auteurs

Fabienne Piso, MSc, werkt als orthopedagoog bij Viataal Diagnostisch Centrum in Sint-Michielsgestel. Prof. dr. Harry Knoors is algemeen directeur expertise en innovatie van de KEG-Viataalgroep en hoogleraar aan de Radboud Universiteit Nijmegen, Behavioral Science Institute. Dr. Mathijs Vervloed is als universitair docent aan dezelfde universiteit en dezelfde onderzoeksschool verbonden.

Man N=12		5 (leeftijd: 13, 15, 16, 17, 18 jaar)	
Vrouw N=12		7 (leeftijd: 13, 14 (2x), 15 (2x), 18, 19 jaar)	
Gehoorverlies:	≥ 90 dB	7	
	60-90 dB	2	
	30 dB	1	
	onbekend	2	
Hoortoestel		9	Beide: 5
Cochleair implantaat		8	
Beschouwen zichzelf als:	<i>Slechthorend</i>	6	
	<i>Ernstig slechthorend</i>	4	
	<i>Doof</i>	2	

Tabel 1. Slechthorende en dove participanten

AANTAL LEDEN IN HET NETWERK	DOVE EN SLECHTHORENDE PARTICIPANTEN N=12	GOEDHORENDE PARTICIPANTEN N=12	<i>EENZIJDIGE P-WAARDEN</i>
	<i>Gemiddelde Standaarddeviatie</i>	<i>Gemiddelde Standaarddeviatie</i>	
Vrienden	4.40 2.54	7.75 3.49	0.019
Nabije familieleden	3.50 0.90	3.58 0.51	n.s.
Overige familieleden	1.75 1.48	1.50 1.24	n.s.
Vriend of vriendin (relatie)	0.17 0.39	0.17 0.39	n.s.
Personen van school/werk	0.92 1.31	0.58 0.79	n.s.
Club vrienden	0.17 0.39	0.17 0.39	n.s.
Buren	0.42 0.79	0.25 0.45	n.s.
Professionals/ therapeuten	0.08 0.28	0.00 0.00	n.s.
Andere personen	0.17 0.39	0.00 0.00	n.s.
Volwassenen	2.50 2.02	1.67 1.23	n.s.
Totaal	11.75 3.72	13.83 4.57	n.s.

Tabel 2. Aantal leden in het sociale netwerk (Social Network Map)

NRI	DOVE EN SLECHTHORENDE PARTICIPANTEN		GOEDHORENDE PARTICIPANTEN		EENZIJDIGE P-WAARDEN
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
INTIMITEIT					
Vrienden	2.92	0.95	3.53	0.65	n.s.
Ouders	3.53	0.81	3.00	1.30	n.s.
Anderen	2.55	0.91	2.62	0.90	n.s.
KAMERAADSCHAP					
Vrienden	3.02	0.57	3.67	0.51	0.005
Ouders	3.15	1.14	2.78	1.11	n.s.
Anderen	2.96	1.00	3.01	0.89	n.s.
CONFLICT					
Vrienden	1.26	0.34	1.46	0.53	n.s.
Ouders	1.72	0.62	2.40	0.91	0.009
Anderen	1.85	0.49	1.76	0.62	n.s.
INSTRUMENTELE HULP					
Vrienden	2.51	0.63	2.97	0.72	n.s.
Ouders	3.72	0.94	3.24	0.95	n.s.
Anderen	2.75	1.02	2.60	0.84	n.s.
TEGENSTELLING					
Vrienden	1.33	0.41	1.34	0.47	n.s.
Ouders	1.67	0.46	2.08	0.85	n.s.
Anderen	1.65	0.52	1.66	0.59	n.s.
ZORGZAAM					
Vrienden	2.35	0.75	2.65	0.76	n.s.
Ouders	2.78	1.15	2.60	0.88	n.s.
Anderen	2.84	0.83	2.94	0.85	n.s.
AFFECTIE					
Vrienden	3.10	0.62	3.68	0.80	n.s.
Ouders	4.51	0.71	4.64	0.58	n.s.
Anderen	3.87	0.84	4.27	0.66	n.s.
BEWONDERING					
Vrienden	3.00	0.58	3.49	0.71	n.s.
Ouders	3.79	0.85	3.64	0.79	n.s.
Anderen	3.39	0.85	3.41	0.65	n.s.
RELATIEVE MACHT					
Vrienden	3.08	0.12	3.07	0.21	n.s.
Ouders	2.33	0.52	2.06	0.54	n.s.
Anderen	2.81	0.39	3.12	0.42	0.005
BETROUWBAAR VERBOND					
Vrienden	3.28	0.56	3.89	0.61	0.005
Ouders	4.61	0.48	4.64	0.73	n.s.
Anderen	4.24	0.69	4.52	0.41	n.s.

Tabel 3. Deelaspecten van kwaliteit van relaties (Network of Relationships Inventory)

NRI	DOVE EN SLECHTHORENDE PARTICIPANTEN		GOEDHORENDE PARTICIPANTEN		<i>EENZIJDIGE P-WAARDEN</i>
	<i>M</i>	<i>SD</i>	<i>M</i>	<i>SD</i>	
VRIENDEN	3.29	0.34	3.67	0.39	0.012
ouders	3.79	0.53	3.51	0.73	n.s.
ANDEREN	3.30	0.57	3.40	0.49	n.s.
VOLWASSENEN	2.58	1.67	2.96	1.78	n.s.

Tabel 4. Kwaliteit van relaties (Network of Relationships Inventory).